

**ARTUKLU DÖNEMİ'NİN MARDİNLİ İKİ ŞAİRİ:
İBNU' S-SAFFAR el-MARDİNİ ve İMADU'D-DİN ed-DÜNEYSİRİ**

Ahmet ASLAN*

Giriş

İbnu's-Saffar'ın ve ed-Düneysiri'nin Yaşadığı Siyasi ve Kültürel Çevre

Mardin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan ve Batı literatüründe Mezopotamya, İslam literatüründe ise el-Cezire adıyla bilinen bölgenin Diyar-ı Rebia kısmında bulunan tarihi bir şehirdir. Bu topraklar, tarihin ilk devirlerinden beri birçok medeniyete ve kültüre beşiklik yapmış, dünyanın önemli coğrafyalarından biridir. Doğudan İran-Hint, batıdan Avrupa ve güneyden Sami kültürlerinin kavşak noktası olması hasebiyle çeşitli kültürlerin birbirleriyle kaynaştığı, kutsal metinlerde de adı geçen bir bölgedir. el-Cezire bölgesi, eski çağlar boyunca Sami kültür ve medeniyetlerinin doğup geliştiği en önemli havzalardan biri olmuştur.

Hitit Devleti'nin zayıflamasından sonra M.Ö. II. Binin sonlarından itibaren bu bölgeye Arap yarımadası kökenli Aramiler göç etmişler ve bölgede Sami-Arami kültürünü hakim hale getirmişlerdir. M.Ö. XI. Asırda Aramilerin bölgedeki hâkimiyeti zirveye ulaşmış, Mardin ve çevresinde “Teymana”, “Beyt Bahyana”, Urfa ve çevresinde “Beyt-Adini”, Diyarbakır bölgesinde “Beyt-Zamani” gibi birçok Arami devletçisi kurulmuştur.¹ Asur Kralı Nirari II'nin, M.Ö. 895 yılına kadar olan süre içinde Mardin ve çevresindeki Arami devletçiklerini ortadan kaldırması bölgenin etnik ve kültürel yapısında fazla değişiklik meydana getirmemiştir.

Yine Sami kökenli Asur ve Babil hâkimiyetinden sonra bölge önce Medlerin

---

* Yrd.Doç.Dr., Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğrt.Üyesi, ahaslan@harran.edu.tr

¹Şemsettin, Günaltay, **Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**,282-292, Ankara 1987; Fikret Işıltan, **Urfa**

Bölgesi Tarihi , 25, İstanbul 1960; Şevket Beysanoğlu, **Bütün Yönleriyle Diyarbakır**, 87, İstanbul

1963; E.,R., Hayes, **Urfa Akademisi**, 22, İstanbul 2002.

daha sonra Perslerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde dahi bölge Sami özelliğini korumaya devam etmiş hatta kültürel yönden Perslere daha baskın gelerek, Arami dili Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olmuştur.¹

Büyük İskender'in M.Ö. 331 yılında bölgeyi işgal etmesi ve onun komutanları olan Selekoslar'ın daha sonra da Roma'nın hakimiyeti sırasında, bölgede Helenizm kültürü yaygınlaşmış olmasına rağmen bölge Sami karakterini muhafaza edebilmiştir. Ancak bu dönemlerde Helenizm kültürü etkisinde kalan bölgenin Sami halkları daha sonraları eski Grek ilim ve medeniyetini Müslüman Araplara taşımakla dünya medeniyetine büyük katkılar yapmışlardır. Bu bölge Arami, Keldani, Sabii ve Süryani gibi Sami edebiyatlarının doğduğu ve geliştiği en önemli sahalardan biridir.

Hıristiyanlık dini her ne kadar Filistin'de doğduysa da bir devletin resmi dini olarak ilk kez bu bölgede gelişmiştir. Hz. İsa'nın Urfa Kralı Abğar'la mektuplaştığı ve krala havarilerinden bazılarını gönderdiği rivayet edilmektedir. el-Cezire bölgesinde ilk Hıristiyanlaşmanın Havari Petros, arkadaşı Tomas, onun kardeşi Adday ve onların şakirtleri Agay ve Mara aracılığıyla Miladi I. Yüzyılda başladığı ifade edilmektedir.² Bu Hıristiyan misyonerlerin, bölge ahalisini Hıristiyanlaştırmasıyla beraber Doğu Hıristiyanlığının ilk edebiyatı Aramca ve Süryanice dilleriyle bu bölgede gelişmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra el-Cezire bölgesindeki Hıristiyanlar, birçok dini zulümlerle karşılaştılar. Çünkü Doğu zihniyet ve inanç sistemine sahip olan bölge halkları, Batı zihniyet ve inanç sistemini benimseyemediler. Böylece Hıristiyanlık dünyasında Doğu-Batı, Süryani-Yunan, Semitik-Bizans ve Nasturi-Ortodoks şeklindeki kutuplaşmalar meydana gelmişti. Bölge halkları siyasi yönden Roma'nın hakimiyetinin altına girdiyse de Urfa, Nusaybin ve Rakka gibi merkezlerde dini eğitimlerini devam ettirerek benliklerini korumaya çalıştılar. Bu bölgenin Hıristiyan halkları, Miladi VII. Asra kadar İskenderiye'den almış oldukları Antik Felsefeyi tetkik etmişler ve bunu da kendi akidelerini yaymak ve savunmak için kullanmışlardır. Öyleki Nasturiliğe bağlı Süryanilerin, el-Cezire bölgesinde 50 tane mektebi vardı. Bu mekteplerin başında Urfa ve Nusaybin mektepleri gelmekteydi.³

¹ Işıltan, 11; Erol, Sever, **Asur Tarihi**, 127-136, İstanbul 1996; Faruk, İsmail, **el-Luğatu'l- Aramiyyetu'l-Kadime**, 10-16, Halep 2001.

² Mari b. Süleyman, **Ahbaru Batariketi Kursi'l-Maşrik Min Kitabi'l-Muceddel**, 1-2, Roma 1899; Judah, Segal, **Edessa(Urfa) Kutsal Şehir**, 102, İstanbul 2002; Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi**, I, 39, İstanbul 1987; Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, 67, Ankara 1997.

³ Nihat Keklik, **İslam Mantığı Tarihi**, 19-20, İstanbul 1969; Hilmi Ziya Ülken, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, 87, İstanbul 1935; Ömer Ferruh, **Tarihu'l-Fikri'l-Arabi**, 155, Beyrut 1983.

Nusaybin Piskoposu Yakup, Nusaybin'de Yunan dinini Süryanice konuşan Hıristiyanlar arasında yaymayı amaçlayan bir okul açtı. Okulun hocası ve idarecisi olarak atanan Efram, okulun gelişmesinde büyük rol oynadı. İranlılar M. 633 yılında Nusaybin'i işgal edince, Afram Urfa'ya kaçtı. Afram, Nusaybin okulunu canlandırmak için Urfa'da yeni bir okul açtı. Ancak kısa bir süre sonra Nasturi faaliyetleri yüzünden M. 489 yılında Roma İmparatoru tarafından kapatıldı. Bu okul Bar Soma liderliğindeki filozoflar tarafından Nusaybin'de tekrar açıldı. Bu filozoflar beraberlerinde Aristo'nun mantık kitaplarını, Proporyus'un İsağoji'sinden oluşan Yunan ilimlerini taşıdılar. Daha sonra bu okuldaki Nasturi ilim adamları Yunan mantık ve felsefe kitaplarını dilleri olan Süryaniceye tercüme ettiler.¹

İslam öncesi Arap kültürüne gelince, Milattan önce bölgenin bilhassa kırsal kesimlerinde yayılmış olan Arap nüfusu Milattan sonra daha da artmıştır. Urfa ve çevresinde Roma'ya bağlı olarak kurulan Abğarlar Devleti her ne kadar Süryaniceyi yazı dili olarak kullanmışsa da etnik olarak bir Nabati-Arap devletiydi.² Bunun yanında bilhassa Kudaa kabilesinin iki kolu Tenuh ve Bahra ile Rebia Araplarının iki büyük kabilesi Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail bölgenin doğu kısımlarına yayılmışlardı. Tağlib kabilesi Habur havzasında, Bekr kabilesi Dicle kenarında göçebe olarak yaşıyorlardı. Daha sonraki yıllarda Ufeyl, İyad ve Numeyr gibi kabileler bölgeye göç etti. İslami fetihten sonra, Bekr kabilesine mensup muhtelif batınlar ve bilhassa bunlardan Şeybanlar, fethedilen kasaba ve şehirlere yerleşmeye başladılar.³ Bu sebepten dolayı Arap edebiyatı erken dönemlerden itibaren bu bölgede oluşmaya başlamıştı. Cahiliye Dönemi'nin Muallaka şairlerinden Amr b. Kulsum el-Cezire bölgesinde yaşamış Tağlib kabilesine mensup bir şairdir. Abdu'l-Mesih b. Asele eş-Şeybani ve Cabir b. Hanne et-Tağlibi, Cahiliye Dönemi'nin el-Cezire bölgesinde yaşayan Arap şairleridir.⁴

İslamiyet ortaya çıktığı sıralarda Mardin ve çevresi önce Sasaniler'in sonra Bizanslılar'ın eline geçmişti. Bizanslılar, Resu'l-Ayn (Bugünkü Ceylanpınar)'dan Tur Abdin'e kadarki bölgeye, Sasaniler ise Nusaybin ile Tur Abdin'in güneyindeki bölgeye hakimlerdi.⁵

İslam kaynaklarında el-Cezire'nin fethi ile ilgili çeşitli rivayetler

¹ Fazıl, Halil İbrahim, **Halid b. Yezid**, 32, Bağdat 1984.

² Segal, 41-56; Işıltan, 14-21.

³ Yakut, **Mu'cemu'l-Buldan**, II, 134-136 Beyrut; Wlhausen, **İslamın En Eski Tarihine Giriş**, 75, İstanbul 1960; Key Lastrich, **Buldanu'l-Hilafeti's-Şarkiyye**, 144, Beyrut 1985; Işıltan, 29-31.

⁴ Ahmed Hasan ez-Zayyat, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, 64-65, Kahire 1988.

⁵ Işıltan, 22-26; Ramazan, Şeşen **Harran Tarihi**, 10, Ankara 1993.

bulunmaktadır. Kaynaklardaki bütün rivayetler, bölgenin fatihi olarak İyaz b. Ğanem konusunda müttefiktirler. Buna karşın bölgenin fetih tarihi ve fetheden ordugâh konusunda çelişkili haberler vermektedirler. Biz rivayetleri iyice tetkik edip karşılaştırdıktan sonra bölgenin fethini şu şekilde özetleyebiliriz: Müslüman orduların ilk akınları bölgenin güney kesimlerine H.17 yılında Irak Cephesi'nden başlamış¹ ancak asıl fetih H.18/M.640 yılında İyaz b. Ğanem komutasındaki Şam Ordugâh'ı tarafından gerçekleşmiştir. H.20/M.642 yılına kadar bölgenin tümü Müslüman Devleti'nin idaresine girmiştir.²

Dört Halife döneminde, el-Cezire bölgesi Şam genel valisi Hz. Muaviye'nin emrine verildi. Hz. Osman, Şam valisi Muaviye'ye bir talimat göndererek güçlü Arap kabilelerini Bizans hududuna yerleştirmesini istedi.³ Bu emir üzerine Hz. Muaviye, Temim kabilesini Diyar-ı Rebia'ya, Kays ve Esed kabilelerini de bölgenin çeşitli yerlerine yerleştirmiştir. Daha sonraki yıllarda Hilal ve Süleym gibi aşiretler bu bölgeye geldi. İslami fetihle beraber Arap kabilelerin bölgeye göçü daha da artmış ve Diyar-ı Bekr bölgesine kadar çıkmıştır.⁴ Bundan dolayı Müslüman coğrafyacılar, el-Cezire bölgesini, bölgeye yerleşen Arap kabilelerine nispetle üç kısma ayırmışlardır. Bunlar Diyar-ı Mudar (Mudar'ın Yurdu), Diyar-ı Bekr (Bekr'in Yurdu) ve Diyar-ı Rebia (Rebia'nın Yurdu) idi. Diyar-ı Rebia, doğudan Dicle nehri batıdan Habur çayının çevrelediği Tel Fafan'dan Tigris'e kadar uzanan bölgeyi kapsardı. Merkez bazen Musul bazen de Nusaybin olmak üzere Dara, Sincar, Cezitu İbni Ömer(Cizre), Kafartusa ve Mardin şehirlerini kapsıyordu.⁵

Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki mücadele esnasında el-Cezire bölgesinin Diyar-ı Rebia kısmı, Hz. Ali'nin tayin ettiği Malik b.el-Aştar'ın yönetiminde idi.⁶ Emevi halifesi Yezid zamanında bölge, Kaysi ve Kelbi aşiretlerin uzun süre devam eden kavgalarına sahne oldu.⁷

Abdülmelik b. Mervan döneminde el-Cezire bölgesi, Bizans ve Kafkasya bölgelerine karşı gaza yapacak orduların garnizon merkezi oldu.⁸ Emeviler döneminde bölgenin Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rebia kısımları, Şurat⁹ Haricilerin

¹ et-Taberi, **Tarihu't-Taberi**, IV, 56, Beyrut 1982; Welhausen, 76; Işılta, 60-63.

² et-Taberi, IV, 56; Welhausen, 78; Işılta, 68-69.

³ el-Belazuri, **Futuhu'l-Buldan**, 64, Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987; Welhausen, 75; Işılta, 31.

⁴ Mahmud el-Alusi, **Buluğu'l-Ereb**, I, 218-222, Beyrut; Welhausen 75; Işılta, 32.

⁵ Yakut, II, 134-136; el-Bekri, **Kitabu'l-Memalik ve'l-Mesalik**, I, 497, Tunus 1992; Lastrinch Key, 144.

⁶ Dinaveri, **el-Ahbari't-Tival**, 154, Kahire 1960.

⁷ İbnu'l-Esir, **el-Kamil Fi't-Tarih**, IV, 254.

⁸ Işılta, 105; Şeşen, 10.

⁹ Şurat kelimesi, Şari kelimesinin çoğulu olup Kur'anı Kerim'in (Ahiret için dünya hayatını

faaliyetlerine sahne oldu.¹ Emevi Halifesi el-Velid, H.90/M.709 yılında kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i bölgeye emir tayin edince, Mesleme el-Cezire eyaleti'nin merkezini Kınnesrin'den Harran'a taşıdı.² Harran'da doğup büyüyen son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed, halifeliği Kaysilerin desteğiyle aldıktan sonra Harran'ı kendisine başkent yaparak devletin merkezini bu bölgeye taşımıştır.³ Mervan b. Muhammed'in hilafeti esnasında el-Cezira bölgesinin Diyar-ı Rebia kısmı Harici Şeybani kabilesinin liderlerinin isyanlarına sahne oldu.⁴

el-Cezire bölgesi Emeviler döneminde ilmi ve edebi faaliyetler açısından da büyük bir canlılık yaşadı. Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz, İskenderiye'deki okulun hayatta kalan son hocalarını Antakya ve Harran'a nakledince Harran'da eski Yunan felsefesi tedris edilmeye başlandı. Burada yetişen Sabii ve Süryani âlimler eski Yunan felsefesini hem Müslümanlara öğrettiler hem de bu ilimlerle ilgili eserleri Arapçaya tercüme ettiler.⁵

Abbasi İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde el-Cezira bölgesi, Abbasilere muhalif Emevi taraftarı Kaysi Araplarının isyanlarına sahne oldu. Bu ayaklanmaların liderliğini İshak b. Muslim el-Ukayli ve Nasr b. Şebes yapmıştı.⁶ Bölgenin Diyar-ı Rebia kısmında ise Benu Rabia kabilesi lideri Bureyke, Harici isyanlarını devam ettirdi. Mardin şehri Bureyke'nin merkez üssüydü.⁷

Hicri Üçüncü asırdan itibaren Abbasi İmparatorluğu zayıflama dönemine girmişti. Bilhassa merkezden uzak olan bölgelerde nüfuzunu güçlendiren mahalli emirler, Bağdat'taki halifenin üst egemenliğini kabul etmekle beraber bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başladılar. Aynı durum el-Cezire bölgesinde de meydana geldi.

Abbasilerin el-Cezire bölgesindeki otoritesinin bozulmasını fırsat bilen Tağlip kabilesine mensup Hamdan b. Hamdun bölgedeki Haricilerle ittifak kurarak H.272/M.885 yılında Mardin kalesini ele geçirdi. Daha sonraki yıllarda onun halefleri el-Cezira bölgesinin bütün kısımlarına hakim olabildiler.⁸ Tarihte

---

satanlar) Mealindeki 4. Sure 74. Ayetinden alınmıştır. Şurat Hariciler için bkz. L. Massignon, "Şurat", **İ.A.**, 584-585.

¹ et-Taberi, VI,92; Dinaveri, 293.

² Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, I,190, Ankara 1987; Işılta,107; Şeşen,10.

³ İbnu'l-Esir, V, 324; Işılta, 110-111; Yusuf el-İş, **ed-Devlatu'l-Emeviyye**, 309.

⁴ İbnu'l-Esir, V, 254.

⁵ Fazıl,İbrahim, **Halid b. Yezid**, 34, Bağdat 1984; Şeşen, 10.

⁶ İbnu'l-Esir, V, 268; Işılta,114-141.

⁷ et-Taberi, VII, 443-444; Nejat, Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, 7, Ankara 1991.

⁸ M. Sobernheim, "Hamdaniler" **İ.A.**, V,179; Ali el-Ğamidi, **Biladü's-Şam Kubeyle'l-Ğazvi's-Salibi**,209, Riyad 1984.

Hamdaniler adıyla bilinen bu devlet, Seyfu'd-Devle Ali ile zirve noktasına ulaştı. Abbasi İmparatorluğu içindeki bölgesel parçalanmalar devresinde Hamdaniler devleti, Arap nüfusunun mümessili konumundaydı.

Hicri Dördüncü yüzyılda Arap edebiyatı en parlak devrini el-Cezire bölgesinde yaşadı. Seyfu'd-Devle el-Hamdani, sarayında âlim, edip ve şairleri toplayarak bölgede ilim ve edebiyatın gelişmesini teşvik etti. Mısır'daki Fatimi ve Endülüs'teki Emevi devletini bir kenara bırakacak olursak bu yüzyılda Arap unsurunu temsil eden Hamdaniler Devleti tamamıyla bir bedevi Arap karakteri taşıyordu. Dolayısıyla bu dönemde Arap edebiyatı ve şiiri en çok bu bölgede canlılığını koruyabildi.¹

Hicri Dördüncü yüzyılın ortalarında el-Cezira bölgesine Kuşeyr, Ukayl, Kilab ve Numeyr gibi bedevi kabileler göç etmeye başladı. Bu göçebe kabileler, Hamdani Devleti'nin zayıflamasından sonra mahalli emirlikler kurmaya başladılar. Böylece Musul'da Ukayliler, Urfa ve Harran çevresinde Numeyriler Diyar-ı Bekr bölgesinde Mervaniler devleti kuruldu. Bu dönemlerde Mardin, Mervaniler ve Ukayliler arasında el değişti. Müslüm b. Kureyş el-Ukayli Selçuklulara karşı direnen Arapların liderliğini yapmıştı.²

Selçuklular, devlet olarak el-Cezire ve Kuzey Suriye'yi almadan önce Türkmen aşiretleri önceleri bağımsız bir halde daha sonra Selçuklu Devleti'nin direktifleri doğrultusunda H.433/M.1042 yılından itibaren bu bölgelere akın etmeye başladılar.³ Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, H.447/M.1055 yılında Abbasi halifesinin çağrısı üzerine Bağdat'a gelince el-Cezire bölgesinin mahalli emirleri Selçuklu devletinin üst hakimiyetini kabul edeceklerini bildirdiler.⁴ Bu olaydan sonra gerek Türkmen aşiretlerinin gerekse Selçuklu devlet komutanlarının bölgedeki faaliyetleri arttı. Nihayetinde Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında İbn Cüheyir komutasındaki Selçuklu orduları, H.498/1104 yılında el-Cezire bölgesinin büyük kısmını alarak bölgedeki yerel emirliklere son verdiler. İbn Cüheyir komutasındaki Selçuklu ordusunun komutanlarından birisi de Artukluların atası Artuk Bey idi.⁵

Mardin ve çevresi H.496/M.1103 tarihinden itibaren bölgedeki Türkmen ailelerinin en büyüklerinden biri olan Artukluların eline geçti. Hısınkeyfa hakimi Sökmen b. Artuk'un H.498/M.1104 yılında ölmesi üzerine oğlu İbrahim Mardin'e, kardeşi İlgazi ise Hısınkeyfa'ya hakim oldu. İlgazi daha sonra yeğeni İbrahim'in elinde bulunan Mardin'i de alarak Mardin Artuklu Devleti'ni kurdu.

¹ Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, VI, 507, Kahire 1984.

² İbnu'l-Esir, IX, 640645; el-Ğamidi, 94-106.

³ İbnu'l-Esir, IX,640-645; Ali,Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, 47-48.

⁴ İbnu'l-Esir,X, 609; el-Ğamidi,119; Ali, Sevim, 58, Ankara 1993.

⁵ İbnu'l-Esir, X, 134-135; el-Ğamidi,233-261.

¹ Böylece Mardin ve çevresinde yaklaşık üç asır devam edecek Artuklular dönemi başlamış oldu. Mardin bu dönemde kale dışına taşan mahalleleri, sarayları, medreseleri ve çarşılarıyla şehir hüviyeti kazandı ve tarihinin en parlak dönemini yaşadı. Artuklu hükümdarlar çevredeki yöneticilere nazaran vergileri düşük tuttu. Böylece şehir zenginleşti ve bir ticaret merkezi haline geldi. Bu durum Diyar-ı Rebia bölgesindeki insanların Mardin ve çevresine göç etmesini doğurdu.²

Mardin Artuklu hükümdarları ticari hayata önem vermekle yetinmediler, sanat ve edebiyatın gelişmesini de desteklediler. Bunun neticesinde Mardin, Nusaybin ve diğer önemli şehir Düneysir, şair ve edebiyatçıların merkezleri haline gelmişti. Artuklu idaresindeki Mardin, Nusaybin ve Düneysir'de (Bugünkü Kızıltepe) bir çok şair ve edebiyatçı yetişti. Bunlar arasında Abdurrahman b.Salih et-Tağlibi ed-Duneytiri, Ahmed b.Cafer ed-Duneytiri, Süleyman b. Hasan en-Nasibi, İbn Şebib en-Nasibi , el-Hasan b. Ali en-Nasibi, Papaz Yakup el-Mardini ve İbn Said en-Nasrani el-Mardini'yi sayabiliriz.

A. İbnu's-Saffar el-Mardini

1. Hayatı

İbnu's-Saffar el-Mardini adıyla bilinen Ali b. Yusuf b. Şeyban H.575/M.1182 yılında Mardin'de doğdu. Ali b. Yusuf'un künyesi Celalu'd-Din'dir. Küçük yaştan itibaren Mardin'deki medreselere devam ederek dini ilimler eğitimi gördü. Genç yaştan itibaren şiir ve edebiyata ilgi duymaya başladı. Mardin'deki edebiyat hocalarının meclislerine devam ederek kendini yetiştirdi.³

İbnu's-Saffar, siyasi hayatına Mardin Meliki Mansur Nasıru'd-Din b. Artuk'un hizmetine girerek başladı. İbnu's-Saffar, Artuklular nezdindeki memuriyet hayatına Melik Mansur'un İnşa kâtipliğini yapmakla başladı. Daha sonraki yıllarda Artukluların önemli şehri olan Düneysir Eşraf Divanı kâtipliğine atandı. İbnu's-Saffar bu görevini onsekiz yıl boyunca devam ettirdi. Ancak H.658/M1275 yılında Mardin'i işgal eden Tatarlar tarafından katledildi.⁴

¹ Göyünç, 8; Mehmet Taşdemir, "Mardin" **D.İ.A.**, XXVIII, 43-48, Ankara 2003.

² Göyünç, 8.

³ İbn Şakir el-Kutbi, **Fevatu'l-Vefayat**, III, 119, Beyrut 1973; ez-Zerkeşi Muhammed, **Ukudu'l-Cuman Ala Vefayati'l-Ayan**, 235, Yazma, Süleymaniye Kayıt:4434.

⁴ el-Kutbi, III, 119; İbn Tağriberdi, **en-Nucumu'z-Zahira**, VII, 252, Kahire 1963.

2. Edebi Şahsiyeti

Artuklu Dönemi'nin en önemli şair ve edebiyatçıları arasında olan İbnu's-Saffar, küçük yaştan itibaren çevresindeki medreselerde eğitim görmüş yine bölgedeki ilim ve edebiyat meclislerine devam ederek geniş ve derin bir edebi ve kültürel birikime sahip olabilmıştır. Artuklu saraylarında çalışmakla bu çevredeki ayan kişilerle sohbet imkânını bularak kültürel ve edebi düzeyini daha da arttırmıştır. Şiirleriyle Artuklu idarecilerini medhederek saray çevresine girmeyi başarmıştır.

İbnu's-Saffar hakkında bilgi veren Arap edebiyatı kaynakları onun iyi bir şair olduğunu şiirleriyle istidlal yapılabileceğine işaret etmektedir.¹ İbnu's-Saffar, şiirlerini genelde mukattalar şeklinde söylemiştir. Şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmış olmasına rağmen bazen "luzum ma la yelzem" sanatını yapabilmek için zorlamalara başvurmuştur. Zamanın en popüler sanatı olan cinas sanatını kullanmada aşırıya gitmemiştir. Lafız sanatının yanında anlam sanatına da ehemmiyet vermiştir. Şiirlerinde gazel, medih, tabiat tasviri ve hamriyyat (şaraba dair) konularını işlemiştir. Yenilik olarak dikkat çekici yeni bir şey ortaya koymamış olmasına rağmen yaptığı güzel teşbihlerle ve kullandığı zarif kelimelerle güzel beyani portreler çizebilmiştir.

İbnu's-Saffar'ın şiirlerindeki maanilerine baktığımızda kendisinden önceki Arap şairlerinin maanilerini tekrar ettiğini görürüz. Fakat bu durum o dönemin bütün Arap şairleri için söylenebilir. O dönemin Arap şairleri seleflerini taklit etmekten ileri gidememişlerdir. Bu konuda söylenecek bir şey kalmadığını gören dönemin şairleri, maharetlerini bedii sanatlarda göstermeye başlamışlardır.

Şairliğinin yanında iyi bir edebiyatçı da olan İbnu's-Saffar'ın "Unsu'l-Muluk" (Sultanlarla Sohbet Adabı) isimli bir edebi kitabı da vardır. Aşağıda vereceğimiz mukattaları medih ve gazel türü şiirlerinin güzel örnekleridir.

تبدت لنا عند الصباح طليعة
من الترك مرد فوق جرد سلاهب

Sabahleyin karşımıza bir Türk Öncü Birliği çıkmıştı

Gösterişli atlarına binmiş, tüyü bitmemiş delikanlı gençlerdi.

بأيديهم سمر طوال كأنما
أسنتها تبغى التقاط الكواكب

Ellerinde uzun siyah mızrakları vardı

Mızraklarının uçları yıldızları aşağıya indirmek istiyor gibiydi.

¹ el-Kutbi, III. 119; ez-Zerkeşi, 235.

تنشوا غصونا في السروج و أطلقوا
سهام لحاظ من قسي الحواجب

Okları heybelerinde dururken
Kaş yaylarından bakış okları fırlatıyorlardı.

والقوا القنا المران عنهم و قوموا
قدودا و أعدوها لقرع الكتائب

Üzerlerindeki kalkanları bir kenara bırakıp
Taburları vurmak için mızraklarını düzelterip hazırladılar.

ولو كشفوا بيض العوارض في الوغى
لأغنتهم عن سل بيض القواضب

Savaş meydanlarında dış gösterdiklerinde
Kılıçlarını çekmeye ihtiyaçları kalmıyordu.

تري كل عين منهم عين فتنة
تناد أسود الحرب هل من محارب

Onların gözlerinde “Harb meydanında bizimle
savaşacak er kişi var mı” diyen savaş çağrısını görürsün.

فظلت موالينا أسارى محاسن
من القوم صرعى لا أسارى المضارب

Bu sözleri duyan efendilerimiz,
yere yığılıp, kılıçların değil bu sözlerin esiri oldular

فما ملك الا أسير لمالك
و لا حاجب الا أسير لحاجب

Her kral daha büyük bir kralın esiridir
Her mabeynci önündeki bir engelin esiridir.

İbnu's-Saffar yukarıdaki mukattasıyla Türkleri överek Artuklu sarayının
ihsanını elde etmek istemiştir. Bu mukattasında dili çok başarılı bir şekilde
kullanmıştır. Özellikle teşbihlerinde hayal gücünü gösteren güzel portreler
çizebilmiştir.

مشوق إذا ما ارتاح هيجه الحب
و صب لوبل الدمع في خده صب

Âşık olan kimse tam rahat olacağı sıra aşk onu heyecanlandırır

Aşğın yağmur gibi olan gözyaşları, yanaklarına akmakta

إذا نفتحته من صبا الشوق نفحة
صبا نحوها و المدنف الصب قد يصبو

Aşk esintisinin her çarpmasında sevgilisini özler

Aşk ateşiyle yanan kişi tabi ki özlem duyar

بروحي ريم قد رمتني جفونه
بأسهم لحظ كان برجاسها القلب

Bir ceylan yavrusu bakışları ile beni yaraladı

Göz oklarının hedefi benim kalbimdi

نضا غضب جفنيه علي عذاره
فمن مهجتي جفن و من لحظه غضب

Gözlerinin oklarını bana çevirdi

Gönlüm onun oklarının hedefi, bakışları ise attığı okları idi

يعذب قلبي ظالما عذب ظلمه
و لكن تعذبي لمرشفه عذب

Ağız suyunun tatlılığı zalimce gönlüme eziyet ediyor

Fakat benim eziyetim ona zevk veriyor

نصبت لضيف الطيف منه حباتلا
من النوم لما عز في اليقظة القرب

Gece rüyalarımnda ona tuzaklar kurdum

Gündüz ona yakın olma arzum arttıkça

و ما كنت أدري أنه رافض الهوى
ينفره عن زورتي ذلك النصب

Aşk red ettiğini bilmiyordum

Benim o tuzaklarım, onun kaçmasına sebep oluyordu.

تجمعت الأضداد فيه و لم يكن
ليجتمع الإجاب في الشيء و السلب

Bütün zıtlıklar onda toplanmıştır

Hâlbuki bir şeyde iyi ile kötü bir arada bulunmaz

ففي خده نار و في الثغر جنة
و في لفظه سلم و في لحظه حرب

Yanaklarında ateş, ağzında cennet
Sözlerinde barış, bakışlarında savaş vardır.

و في قده لين و في القلب قسوة
و خصره جذب و في ردفه خصب

Endamında incelik, kalbinde ise sertlik
Bileklerinde incelik, kalçalarında dolgunluk vardır.

هل اختط فانأد غصنا و ريقا
غرير حكى الكأس ثغرا و ريقا

Şakak tüyleri bitmiş mi? Endamının sallanışı
boyu ve ağız suyu ile bir şarap kasesine benziyordu.

أم الصدغ لما صفا خده
تمثل فيه خيالاً دقيقاً

Yanaklarının arılığında, şakaklarındaki
tüyleri zarif bir hayal gibi göründü

رنا فرمى أسهما وانثنى
رشيقاً فراح كلان رشيقاً

Uzunca baktıktan sonra göz oklarını fırlattı
Bunun üzerine her ikimiz de isabet aldık.

و أبدع فيه فمالي أرى
له الخال و هو فريد شقيقاً

Onun en güzel tarafı, benim gözlerimde benzeri
olmayan tek kişi olmasıdır.

و ما بال مبسمه ميسما
و ما ملكته يمين رقيقاً

Dudaklarında izler vardır
Hâlbuki hiçbir zarif el ona sahip olamadı

و هبه ارتوى من نمير الصبا
فكيف استحال بفيه رقيقاً

Suyunu saba yelinden içtiğini farz et.
Fakat bu su onun ağzında nasıl şaraba dönüştü.

فأجرى لنا من فم أولاً

و ثغر جديد كمينتا عتيقا

İlk kullanılan kâse gibi olan ağzından
yıllanmış şarap gibi olan ağız suyunu sundu.

حججت إلى كعبة الحسن منه
و وجهت وجهي إليها مشوقا

Böylece güzelliğin kabesini hacetmiş oldum
Şevkli bir şekilde ona doğru yöneldim.

و قبلته فوردد العذيب
و جزت الثنايا و جئت العقيقا

Onu öpmekle tatlı sudan kana kana içtim
Onun dişlerini öpmekle akik tanelerine ulaştım

برق بدا أم ثغرك المنعوت
أم لؤلؤ قد ضمه ياقوت

Görünen yıldırım mı yoksa parlayan dişlerin mi?
Yoksa Yakutla çerçevenilmiş lülü taneleri mi?

و ظبا سيوف جردت من لظك
الفتاك أم هاروت أم ماروت

Senin öldürücü bakışlarından fırlayan oklar mı?
Yoksa bunlar sihirli Harut ve Marut mu?

يا للنصارى برقعوا شماسكم
قبل الضلال فإنه طاغوت

Ey Hıristiyanlar delalete düşmeden Şammasınızı örtün
Sizin bu şammasınız bir puttur.

ما قام أقنوم الجمال بوجهه
إلا و في ناسوته لاهوت

Güzelliğin iknumu ilahi bir vasıfla
ancak onun karşısında durabilir.

أحسن فإن الحسن وصف زائل
واصنع جميلا فالجمال يفوت

İnsanlara merhamet et. Çünkü güzellik geçici bir vasıftır
İyilik yap. Çünkü güzellik gelip geçicidir.

واستيق أبناء الغرام فإنهم
سيقلدوك دماهم و يموتوا

Aşka mübtela olanlara merhamet et
Canlarını sana feda edip öleceklerdir.

مذ عقربت صدغاه واتجمع
النمل على شهد اللمی الأشنب

Saç lüleleri kıvrım kıvrım olduktan bu yana
Dudaklarındaki bal süzmeleri toplandıktan bu yan

تقدم الحاجب للعارض أن
يكتب بالأدهم في الأشهب

Kaşları öne çıkmakla
beyaz tene siyah yaylar çizmek ister gibiydi.

و قام في جيش الهوى معلنا
و صاح و العشاق في الموكب

Aşkın mübtelası ordular hazırlanırken
Bunu ilan etmek üzere bağırdı.

يا أمراء الحسن لا تركبوا
القمر الأرضي في العقرب

Ey güzelliğin prensleri yola çıkmayın
Yerdeki ay daha akrep burcundadır.

Yukarıdaki mukattalar İbnu's-Saffar'ın gazel türü şiirlerine örnektir. Mukattalarda da görüldüğü gibi bazen "luzum me le yelzem" sanatını uygulayabilmek için bazı kelimeleri zorlamıştır. Gazel türü şiirlerinin maanilerine baktığımız zaman yeni bir şeyin olmadığını görürüz. Yine sevgilinin boyu fidana, gözleri ceylanın gözlerine yüzü dolunaya benzetilmiştir. Biraz farklı olarak bir mukattasında sevgilisini Hz. Meryem'in İkonu'na benzetmekle yeni bir şey getirmeye çalışmıştır. Bununla beraber İbnu's-Saffar gazel türü şiirlerinde zarif ve ince kelimeleri kullanarak ve sözlerini bedii sanatlarla süsleyerek yeni olmazsa bile zarif anlamlar ihdas edebilmiştir.

B. İmadu'd-Din ed-Düneysiri

1. Hayatı

İmadu'd-Din ed-Düneysiri adıyla bilinen Muhammed b. Abbas b. Ahmed b. Salih, H.605/M.1222 yılında Duneysir'de doğdu. İmadu'd-Din ilk eğitimini Duneysir şehrinin imamı ve hatibi olan babasından aldı. Genç yaşta Mısır'a giderek Ali b. Muhtar el-Amiri, Abdülaziz b. Baka b. Dinar ve İbnu'l-Mukayyir'den hadis dersleri aldı. Daha sonra ünlü şair ve edebiyatçı el-Baha Züheyr'in sohbetlerine katılarak edebiyat ve şiir alanında kendini yetiştirdi. Bunun yanında Şafii fikhını okudu ve bu alanda uzman oldu. İmadu'd-Din, dini ve edebi ilimler yanında tıp bilimlerini de okudu. Tıp alanında o kadar uzmanlaştı ki çevresinde bu alanın otoritesi haline gelmişti.¹

İmadu'd-Din, Mısır'daki uzun bir eğitim sürecinden sonra memleketi Duneysir'e döndü ve hekimlik yapmaya başladı. İmadu'd-Din'in hekimlik şöhretini duyan Eyyubi Sultanı Nasıru'd-Din onu Şam'a çağırdı. İlk önce Şam şehrinin kalesinde tabiplik yaptı sonra Şam şehrinin Büyük Bimaristanı'nın baştabibi oldu. İmadu'd-Din H.686/M.1303 yılında Şam'da vefat etti.²

2. Edebi ve İlmî Şahsiyeti

Döneminin en meşhur tabiplerinden biri olan İmadu'd-Din'in tıp alanında "el-Makaletu'l-Murşide Fi Derci'l-Edviyeti'l-Mufrede", "Urcuzetun Fi'd-Tiryaki'l-Faruk" ve "Mukaddimetu'l-Ma'rife Li Hipokrat" isimli üç önemli eseri vardır.³ Hekimliğinin ve din âlimliğinin yanında iyi bir şair olan İmadu'd-Din'nin, hacimli bir şiir külliyatı da vardır. Şair İmadu'd-Din zamanın modasına uyarak şiirlerini mukattaalar şeklinde nazmetmiştir. Gazel türü şiirlerinde hayal gücünü başarılı bir şekilde kullanmıştır. Aşk şiirlerinde dini terminolojiyi kullanmaktan çekinmemiştir. Şiirlerinde kullandığı dil sade ve akıcıdır. Gazel ve hamriyyat(şaraba dair) konularını çokça işlemiştir. Aşağıdaki mukattaları onun gazel türü şiirlerine örnektir.

عشقت بدرا مليحا
عليه في الحسن هاله

Tatlı güzelliğin tacıyla taçlanmış
Ay yüzlü bir güzeli sevdim.

¹ es-Safedi, **el-Vafi Bi'l-Vefeyat**, III, 200; İbn Ebi Usaybia, **Uyunu'l-Enba**, II, 276, Beyrut 1965; İbn İmad el-Hanbeli, **Şezaratu'z-Zeheb**, V, 397, Beyrut; es-Saalibi, Ebu Mansur, **Yetimetu'd-Dehr**, I, 253, Kahire 1366.

² es-Safedi, III, 200; İbn İmad, el-Hanbeli, II, 276.

³ İbn Ebi Usaybia, II, 276

مثل الغزال و لكن
تغار منه الغزاله

Sevgilim bir ceylan gibidir
Ancak ceylanlar bile onu kıskanır.

فقلت أنت حبيب
و مالكي لا محاله

Ona dedim ki sevgilim de sensin sultanım da sensin
Bu konuda hiç bir şüpheden olmasın.

جسمي يذوب
و جفني دموعه هطاله

Senin aşkımdan erimekteyim
Gözlerimden akan yaşlar yağmur gibidir.

بعثت من نار و جدي
مني إليه رساله

İçimde yanan aşk ateşinden
ona bir mektup gönderdim

و لي عليك شهود
معروفة بالعداله

Sana olan aşkımdan samimiyetini
gösteren delillerim de vardır.

ناظر فاطر و طرف كحيل
و جبين هاد و دمع أساله

Çarpıcı bakışlı sürmeli gözlü
sakin ve parlak alınlı ve akan gözyaşları

قد تذلت إذ تدال حتى
صرت أهوى تذلي و دلاله

O nazlanırken ben onun karşısında ezik durmaktayım
Ben ezilirken bile onun nazlarından hoşlanırdım.

و طلبت الوصال منه فنادی
مت بداء الهواء على كل حاله

Ondan her vuslatı talep ettiğimde

“Aşkın derdiyle öl” diyordu.

قمر تخجل البدور لديه
وغزال تغار منه الغزاله

O, karşısında dolunayların bile mahcup olduğu bir aydır.

O, ceylanların bile kıskandığı bir ceylandır.

رشأ بالجمال نبئ فينا
ثم أوحى إلى القلوب رساله

Bu ceylan yavrusu, güzelliğin resulü olarak bize gönderilmiş

Güzelliğinin mesajını kalplere ilettiler.

أهيف بالجفون أسهر جفني
كيف صبري و قد رأيت جماله

İnce belli, gözlerinin güzelliği beni uykusuz bıraktı.

Onun güzelliğini gördükten sonra onun ayrılığına nasıl sabredebilirim.

قد أمال القلوب قسرا لديه
و إذا ماس فالتسليم أماله

Kalpleri zorla kendisine bağladı

Salına salına yürüdüğü zaman inceliğinden dolayı rüzgâr onu sallandırır.

لامني عاذلي و تعدى
أنا مالي و للعدولي و ماله

Beni kınayan kişi, kınamalarında aşırı gitti

Halbuki ben onun kınamalarına aldırış etmedim.

أما الحديث فعنهم ما أجمله
و الموت من جور الهوى ما أعدله

Onlardan bahsetmek ne güzel şeydir.

Aşkın acısından ölmek çok yüce bir şeydir.

قل للعدول أطلت لست بسامع
بين السلو و بين قلبي مرحله

Beni kınayana, “uzattın seni dinleyecek değilim” söyle

Onu unutmakla kalbim arasında uzun mesafe vardır.

لا أنتهي عن حب من أحبته

ما دام قلبي و الهوى في منزله

Kalbim ile aşk aynı menzilde iken
Sevgilimi sevmekten vazgeçmemem.

ظبي تنبأ بالجمال علي الورى
يا ليت شعري صدغه من أرسله

Ceylan kuzusu, güzelliğın peygamberi oldu.
Saç lülelerini bu kadar güzel yapanı bir bilebilsem.

قد حل في قلبي و كل جوانحي
فدمي له في حبه من حلله

Onun aşkı kalbime ve bütün vücuduma sindi.
Benim kanımı ona feda edeni bir bilebilsem.

و حياة ناظره و عامل قدّه
روحي بعارض خده متململه

Gözlerini ve onun endamını yaratana yemin olsun
Onun yüz çevirmesi benim ruhuma azap veriyor.

هب أنني متجنن في حبه
فعداره في خده من سلسله

Onun aşkından Mecnuna döndüğümü farz et
Peki yanaklarına inmiş saç lülelerinin güzelliğine ne dersin.

كلفت بالمعسول من ريقه
و همت بالعسال من قدّه

Bal tadındaki ağız suyuna mübtela oldum
Onun sallanan endamına tutkun oldum.

بدر إذا أبصرته مقبلا
أبصرت بدر التم في سعده

Karşıdan gelirken dolunay gibidir
Onu görmekle bir dolunayı görmüş gibi olursun.

يجرح قلبي لحظه مثل ما
يجرح لحظي في خده

Onun bakışları kalbimi yaralar
Benim nazarım onun yanaklarında iz bıraktığı gibi

قلت لعذالي على حبه
و القلب موثوق على وجده

Ona olan aşkımdan dolayı beni kınayanlara
“benim gönlüm onun aşkıyla tutuşmuştur” dedim.

من يده في الما إلى زنده
يعرف حر الماء من برده

Eli dirseğine kadar suya batan kimse
Suyun sıcaklığını veya soğukluğunu hisseder mi?

فيما التعلل باللاحاظ والمقل
و لم أشير الى الغزلان و الغزل

Bakışlarla göz atmakla oyalamanın anlamı ne
Gazele ve ceylanlara işaret etmenin anlamı ne

و كم أعرض من فرط الغرام به
عن قده بغصون البان في الميل

Ona fazla tutkun olmamdan dolayı
Onun endamına benzeyen el-Ban ağaçlarından çokça kaçtım.

ما لذة العيش إلا أن أكون كما
قد قيل فيما مضى من سالف المثل

Daha önceleri atasözünde denildiği şekilde
Olmadıktan sonra hayatın anlamı ne ki.

صرحت بإسمك يا من شبيهه له
أنا الغريق فما خوفي من البلل

Ey benzeri olmayan sevgilim zihnim seninle meşguldür
Suda boğulmuş olan ben, ıslanmadan korkar mıyım?

يا عاذلي كف عن عذلي فيي قمر
حجبه عن الأبصار بالاسل

Ey beni kınayan kişi, kınamalarından vazgeç
Ayın elekle kapatıldığını gördün mü?

معقرب الصدغ في تكوين صورته
معنى يجل عن الإدراك بالمقل

Saç lüleler akrebin kuyruğu gibi olan sevgilimin yaratılışında

Gözlerle idrak edilemez derin bir anlam vardır.

İmadu'd-Din'in yukarıdaki gazel türü mukattalarına baktığımız zaman dilinin sade ve akıcı olduğunu görürüz. İmadu'd-Din zamanının modasına uyarak başta cinas olmak üzere bedii sanatlara ehemmiyet vermiştir.

Sonuç

Mardin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan ve Batı literatüründe Mezopotamya, İslam literatüründe ise el-Cezire adıyla bilinen bölgenin Diyar-ı Rebia kısmında bulunan tarihi bir şehirdir. M.Ö. II. Binin sonlarından itibaren bu bölgeye Arap yarımadası kökenli Aramiler göç etmişler ve bölgede Sami-Arami kültürünü hakim hale getirmişlerdir. M. Ö. XI. Asırda bölgede kurulan Arami devletçikleri İslam öncesi Mardin ve çevresinin kültürel temelini oluşturmuştur. Büyük İskender'in bölgeyi fethetmesi ile başlayan Selefkoslar, Roma ve Bizans dönemlerinde Helenizm kültürü yaygınlaşmış olmasına rağmen bölge Sami karakterini muhafaza edebilmiştir. Ancak bu dönemlerde Helenizm kültürü etkisinde kalan bölgenin Sami halkları eski Grek ilim ve medeniyetini Müslüman Araplara taşımakla dünya medeniyetine büyük katkılar yapmışlardır. Bu bölge Arami, Süryani, Keldani, Sabii ve gibi Sami edebiyatlarının doğduğu ve geliştiği önemli sahalardan biridir. Miladi I. Yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın bu bölgede yayılmasıyla beraber Doğu Hıristiyan edebiyatının ilk numuneleri de burada oluşmuştur.

İslami fetihten önce başlayan ve İslami fetihten sonra yoğunlaşan Arap kabilelerin bu bölgeye göç etmesiyle Müslüman Arap kültürü muhiti oluşmaya başlamıştı. Emeviler döneminden itibaren Arapça bölgenin yazı ve edebiyat dili haline geldi. Abbasiler döneminde daha da gelişen Arap kültür ve edebiyat çevresi, Hicri IV. Yüzyılda bölgede kurulan Hamdaniler devleti zamanında zirve noktasına ulaşmıştır. Bu yüzyılda Doğu İslam dünyasında Arap nüfusunun mümessili olan Hamdaniler, saraylarına şair ve edipleri toplayarak edebiyatın gelişmesini desteklemişlerdir.

Selçuklularla başlayan ve Artuklular döneminde devam eden Türk hakimiyeti döneminde Mardin ve çevresinde bir çok Türkmen aşiretinin yerleşmesiyle Türk kültürü bölgede daha etkin hale gelmeye başladı ancak gerek Selçuklular döneminde olsun gerekse Artuklular döneminde olsun Arapça edebiyat ve yazı dili olmaya devam etmiştir. Artuklular devleti döneminde Mardin ve çevresinde zengin bir ilmi, edebi ve sanat çevresi olmuştur. Mardin, Düneysir ve Nusaybin şehirleri şair ve edebiyatçıların karargâhı haline gelmişti. İşte böyle bir çevrede yetişen İbnu's-Saffar el-Mardini ve İmadu'd-Din ed-Duneytiri, Artuklular döneminin edebiyat ve şiir hayatını yansıtan Mardinli iki

önemli şairdir.

Mardin’de doğup büyüyen İbnu’s-Saffar, 18 yıl boyunca Mardin Artuklu devletinin hizmetinde çalışmış dilci ve şairdir. İbnu’s-Saffar şiirlerinde gazel, medih, tabiat tasviri ve hamriyyat konularını işlemiştir.

Düneysir’de doğan İmadu’d-Din ed-Düneysiri, Mısır’da uzun bir eğitim döneminden sonra zamanının önemli tabiplerinden biri olmuştur. Tabipliğinin yanında iyi bir şair de olan ed-Düneysiri, daha çok gazel türü şiirler söylemiştir.

Bibliyografya

- Albayrak, Kadir, **Keldaniler ve Nasturiler**, Ankara, 1997.
- Ali Muhammed Codeh el-Ğamidi, **Biladu's-Şam Kubeyle'l-Ğazvi's-Salibi, Mekke** 1982.
- Barhabreuse, Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I-II.
- el-Bekri, Abu Ubayd, **Kitabu'l-Memalik ve'l-Mesalik, Tunus** 1992, I-II.
- el-Belazuri, **Futuhu'l-Buldan**, Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987.
- Beysanoğlu, Şevket, **Bütün Yönleriyle Diyarbakır**, İstanbul 1963.
- Çelik, Mehmet, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul 1987.
- ed-Dineveri, Ahmed b. Davud, **el-Ahbaru't-Tıval, Kahire** 1960.
- Faruk İsmail, **el-Luğatu'l-Aramiyye el-Kadime**, Halep 2001.
- Ferruh, Ömer, **Tarihu'l-Fikri'l-Arabi**, Beyrut 1983.
- Fazıl, İbrahim, **Halid b.Yezid Siretuhu ve İhtimemetu'l-İlmiyye**, Bağdat 1984.
- Göyünç Nejat, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, Ankara 1991.
- Günaltay, Şemsettin, **Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, Ankara 1987.
- Hayes, E.,R., **Urfa Akademisi**, Çev: Yaşar Güneç, İstanbul 2002.
- İşıltan, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h.210 = m.825 e kadar)**, İstanbul 1960.
- İbn Ebi Usaybia, **Uyunu'l-Enba**, Tah: Nezzar Rıza, Beyrut, 1965, I-II.
- İbnu'l-Esir, **el-Kamil Fi't-Tarih**, Beyrut 1982, I-XII.
- İbnu'l-İmad, el-Hanbelî, **Şezaratu'z-Zeheb**, Mısır 1979, I-VIII.
- İbn Şakir el-Kutbi, **Fevatu'l-Vefayat**, Tah: İhsan Abbas, Beyrut 1974,I-IV.
- İbn Tağrıberdi, **en-Nucumu'z-Zahira**, Mısır 1956, I-XVI.
- Keklik, Nihat, **İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı**, İstanbul 1969, I-II.
- Lastrinch, Keey, **Buldanu'l-Hilefeti's-Şarkıyye**, Arapçaya Ter: Beşir Fransis-Corcis Avvad, Beyrut 1985.
- L. Massignon, “Şurat” **İ.A.**, IV, 584-585, İstanbul 1993.

Mahmud Yeşkuri el-Alusi, **Buluğu'l-Ereb Fi Ma'rifeti Ahvali'l-Arab**, Tashih: Muhammed Behcet el-Eseri, Beyrut. I-III.

Mari b.Süleyman, **Ahbaru Batariketi'l-Kursi'l-Meşrik Min Kitabi'l-Müceddel, Roma** 1899.

M. Sobernheim, "Hamdaniler", **İ.A.**,V., 179, İstanbul 1993.

es-Saalibi Abu Mansur, **Yetimetu'd-Dehr**, Tah: Muhammed Muhyiddin, Kahire 1965, I-IV.

es-Safedi,b. Aybek, **el-Vafi Bi'l-Vefeyat** ,Tah: Şükrü Faysal, Beyrut 1992, I-XX.

Segal, Judah, **Edessa(Urfa) Kutsal Şehir**, Ter: Ahmet Arslan, İstanbul 2002.

Sever, Erol, **Asur Tarihi, İstanbul** 1996.

Sevim, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 1993.

Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, Ankara 1993.

Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi VI**, Kahire 1984.

Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, İstanbul** 1935.

et-Taberi, **Tarihu't-Taberi**, Tah: Muhammed Ebu'l-Fida, Beyrut 1982, I-XII.

Taşdemir, Mehmet, "Mardin" , **D.İ.A.**, XXVIII, Ankara 2003.

Welhusen, Julius, **İslamın En Eski Tarihine Giriş, Çev: Fikret Işıltan**, İstanbul 1960.

Yakut, el-Hamevi, **Mu'cemu'l-Buldan**, Beyrut I-V.

Yusuf el-İş, **ed-Devlatü'l-Emeviyye ve'l-Ahdasü'l-Leti Sabakatha İbtideen Min Fitneti Osman**, Dimaşk 1988.